

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 11, Sayı 30, Temmuz 2024 / Volume 11, Issue 30, July 2024

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş/Received: 26.02.2024
Kabul/Accepted: 08.07.2024
DOI: 10.17822/omad.1443207

Atf/Citation: Kardaş, Demet. "Hırvat Yazar Ivan Mažuranić'in 'İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü' Eseri ile Balkanlar'da Türklerle İlgili Algı Arasındaki Bağlantılar". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 11/30 (2024): 285-298.

Demet KARDAŞ

(Doç. Dr.), Gazi Üniversitesi / Türkiye, demetkardas@gmail.com, 0000-0003-0222-6794

Hırvat Yazar Ivan Mažuranić'in "İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü" Eseri ile Balkanlar'da Türklerle İlgili Algı Arasındaki Bağlantılar

A Connection Between the Work "The Death Of Smail-Aga Čengiç" By The Croatian Writer Ivan Mažuranić and The Perceptions Of Turks in the Balkans

Öz: Ünlü Hırvat yazar ve siyasetçi İvan Mažuranić'in; Hırvat halk edebiyatından esinlenip gerçek tarihi değiştirerek yazdığı İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü adlı eser beş bölümden oluşmaktadır. Eserin konusu, Karadağ'ın meşhur Osmanlı Hersek Paşası İsmail Çengiç Ağa ile Grahovo kasabası yakınlarındaki Karadağ halkı arasında geçen küçük muharebedir. Eser, ana karakter İsmail Çengiç Ağa'nın "Ağalık"; Karadağlıların intikam hazırlıkları "Gececi"; intikam için toplanan askerlerin buluşması "Çete"; zalime karşı yapılan saldırı "Haraç" ve İsmail Çengiç Ağa'nın ölümünden sonraki kaderinin anlatıldığı "Yazgı" bölümlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada eser, Türkçeye çevrilmiştir. Bu eser, halk diliyle yazıldığı için, yazar Ivan Mažuranić'in siyasi konusu nedeniyle de gerçek tarih olarak kabul görmüş ve aslında tarihi belgelerde bir zorba olmayan İsmail Çengiç Ağa üzerinden Türklerle ilgili olumsuz algının kaynağı olmuştur. Çalışmanın Hırvatistan özelinde Balkanlar'da Türklerle ilgili yanlış ve yanlış algıların kaynağının sorgulanması açısından ilgili alanlara katkı sunacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hırvat edebiyatı, İsmail Çengiç Ağa'nın ölümü, Türk algısı

Abstract: The Death of Smail-aga Čengiç is a work written by acclaimed Croatian writer and politician Ivan Mažuranić. Inspired by Croatian folk literature, this epic poem consists of five parts. The subject of the poem is conflict between the renowned Ottoman Montenegrin pasha of Herzegovina, Ismail Čengiç Aga, and the Montenegrin people near the village of Grahovo. The poem consists of "The Aga's Dominion" which describes the main character of Ismail Čengiç Aga, "The Night Traveler" in which Montenegrins prepare for revenge, "The Company" in which the vengeful army gathers, "The Haraç" in which the tyrant is attacked, and "Fate" in which Ismail Čengiç Aga's fate after death is described. The most remarkable chapters are the "The Aga's Dominion" and "The Company". In this paper, it has been translated into Turkish. Mažuranić's political status, this epic poem has been recognized as an accurate representation of history and has become a source of negative perceptions about Turks. However, history books indicate that Čengiç Aga was in fact not an oppressor. This paper is expected to contribute to relevant fields with regard to examining the source of biased and erroneous perceptions of Turks, particularly in Croatia, but also in Balkans.

Key Words: Croatian literature, The death of Smail-aga Čengiç, perception of Turks

Extended Abstract

The Ottoman Empire's stay in the Southeastern Europe for centuries created a common history with (among others) Serbs, Bosniaks, Montenegrins and Croats. The fact that the Turks were in the position of rulers and took the parts of Balkans through war has of course paved the way for some negative thoughts and prejudices.

When addressing Croatian prejudices about Turks, it is important to take into account that the Ottoman Empire controlled a significant part of Croatia for an extended period from the 15th to the end of the 17th century, during which time there was intense interaction and exchange between the two nations. Nevertheless, it should be noted that especially the new

generations do not receive most of their information about Turkey and Turks from unbiased sources and this may lead to some prejudices. Therefore, most of the students, especially those who live and study in the city, get their first information about the Ottomans in middle school (sixth grade) and high school (second grade). There are several studies on the textbooks used in history lessons in Croatian schools and the Ottoman-Turkish image in them. Although textbooks are not the subject of this study, it is intended to emphasise how important even a literary work is in the correct teaching of history, since the work examined in this study is not only the subject of history lessons, but also "Çengiç Ağa" is included in the Croatian curriculum, which is compulsory in all schools since the first grade.

Among the many things that changed with the invention of printing, which opened up a space for the sharing of ideas and thoughts to the masses, the purpose of literature also changed. The poem "The Death of Ismail Čengiç Ağa", written in complete opposition to the slogan *l'art pour l'art*, art for art's sake, which emerged in the thirties of the nineteenth century, is one of the best examples of Romanticism in Croatian literature, which emerged in response to the Age of Enlightenment, the Industrial Revolution and Classicism as an intellectual movement. The work was published in the almanac "Iskra" in Zagreb in 1845; according to official data, it has been published 222 times until 2001 and is known as the most published work of Croatian Literature until now, and has been translated into foreign languages 50 times. The work has been translated into German, Albanian, Czech, Esperanto, English, Spanish, Swedish, Italian, Latin, Polish, Slovak, Hungarian, Macedonian, Moravian, Russian, Slovenian and French. It has been translated at least four times into English and seven times into French.

The work consists of a total of five unequal parts and 1134 verses of eight and ten syllables. The storytelling in the first part, "The Ağa's Dominion" (Agovanje), begins in the traditional 'in medias res' technique, i.e. from the centre point. Novica's defection to the side of the Montenegrins, both physically and morally, is the subject of the second part, "The Night Traveler" (Noćnik). In the third episode, "A Company" (Četa), the small gang of Montenegrins, led by the protagonist Mirko and seeking revenge on Čengiç, encounters a priest who lectures them about homeland and freedom. According to Croatian commentators, the priest's speech is the main point of this epic poem by Mažuranić. The richest section in terms of plot and dramatic conflict is "Tribute" (Harač), which consists of 623 lines. The tribute collectors come to Čengiç Ağa, who has pitched a tent to collect tribute and persecutes the reaya, and bring the hungry and naked poor. While playing javelin, Čengiç blinds Zafer instead of Christian and thus torments the reaya even more. In the last and shortest episode, "Doom" (Kob), the Montenegrins made a puppet out of Čengiç. As they pull the puppet's string, the Ağa's head bows forward, and thus the Ağa greets every visitor.

It should be noted that the Turks mentioned in the work are not the Turks of Turkey but those who accepted Islam. We know that the name 'Turk' denotes a religious identity, not an ethnic one. Islam was referred to as "Turkish religion" and the Arabic alphabet as "Turkish writing". The number of ethnic Turks in Ottoman Bosnia was negligible. As can be understood from the verse "If twenty people from Brđa attack here now, may my Turkish religion help me" (930-931), Turkishness is defined as a religion. Through one of these Turks and the Ottoman Bey Ismail Čengiç Ağa and his men, some of the adjectives and analogies that the author attributes to Turks are sometimes written directly, and sometimes they are described through torture.

The literary value of this work, which has been translated and evaluated for the purpose of this study, or its place and importance in Croatian literature is not a matter of discussion. The main point to be emphasized in the study is that the teaching of this work in schools in Croatia, as well as in other South Slavic countries, dates back to the time of Yugoslavia, because in Yugoslavia the gang opposing Ismail Čengiç Ağa was attributed socialist qualities. Nowhere in the textbook 'Čitanka 3', which is used in the third grade of high schools in Croatia, is it mentioned that there is a big difference between the Čengiç in the work and the Čengiç in

history, and all the explanations are one-sided, which leads to prejudices. It is an indisputable fact that the names mentioned in the work are correct and that the author was inspired by real historical figures, but it should also be emphasized that the behavior and actions of the characters are exaggerated and the product of the author's imagination.

In 2011, Čaušević, Paić-Vukić and Küçükusta translated into Turkish a year-long travelogue of Matija Mažuranić, the younger brother of the author Ivan Mažuranić, in Bosnia and published it under the title "A Glimpse of Bosnia or a Short Journey of a Croatian Citizen to that Province between 1839-40" (A Travelogue on Ottoman Bosnia). Matija used the following expressions while talking about the Turks in his travelogue: "Beautiful clothes, beautiful weapons and beautiful mouthpiece are the most important things for them. Unfortunately, all these beauties are infested with lice. A Turk would never kill a louse, considering it a sin [jazuk]. They believe that all of them are the souls of the dead who did evil in their lives and that is why dear God turned them into lice. I told them that we do not have lice, and they said in unison, "Dry lie! Wherever there are people, there are lice."

In conclusion, in recent years, when racism is on the rise, it is extremely objectionable to attribute negative adjectives to a race or a religion and to teach this to new generations in public schools, history and literature books. Literature should be a means of teaching the good, the beautiful and the true. It is considered that this study will contribute to the studies that literary works dealing with historical issues should be carefully examined in order not to support racism.

Giriş

İnsanları diğer canlılardan farklı kılan özellikler insanoğlunun aklı, iradesi, kişisel ve toplumsal sorumlulukları ve öğrenmeye açık sosyal bir varlık olmasıdır. Bazı insanlar öğrendiği yeni şeyleri araştırıp sorgularken bazı insanlar yeni bilgileri sorgusuz sualsiz kabul etmektedir. Sorgulanmadan veya başka kaynaklara bakılmaksızın kabul edilen görüşler yanlışlara ve önyargılara yol açmakta ve bir yanlış bazen yüzyıllar boyunca yanlış aktaragelmektedir. Özellikle farklı ırktan, etnik gruptan, belirli bir bölgeden gelen insanlar hakkında (genelde olumsuz) önyargılar, kabullenişler söz konusudur. Bahsedilen bu önyargıların kimi zaman kötü neticelere yol açtığı en net örneği, dünyanın bazı yerlerinde büyüyen göçmen sayısı ile artan ayrımcılık ve ayırımın sonucu olan şiddettir. Tarih boyunca çeşitli milletler ve devletler gerek resmî eğitim yoluyla gerekse de edebî eserler üzerinde çocuklarını millî değerlerde birleştirmeyi amaçlamıştır. Millî kahramanların vücuda gelebilmesi için bir düşman karaktere her zaman ihtiyaç duyulmuş ve kahraman ve düşmanlar kimi zaman bir hikâyeye, kimi zaman bir roman, kimi zaman da bir şiirde yer almıştır. Hırvat millî kimliğinin oluşumuna katkıda bulunmuş, Hırvat edebî geleneğinde yeni bir dönemin başlangıcını simgelemiş ve sonraki yazarlar ve şairler üzerinde derin bir etki bırakmış olan Ivan Mažuranić'in "Smrt Smail-age Čengića" adlı eserinde İsmail Çengiç Ağa üzerinden Türkler (müslümanlar) düşman ilan edilmiştir.

Hırvatların Türkler hakkındaki önyargılarını ele alırken, Osmanlı İmparatorluğu'nun 15. yüzyıldan 17. yüzyılın sonuna kadar uzanan geniş bir süre boyunca Hırvatistan'ın önemli bir bölümünü kontrol altında tuttuğunu ve bu dönemde iki halk arasında yoğun bir etkileşim ve alışveriş yaşandığını göz önünde bulundurmak önemlidir. Buna rağmen, özellikle yeni nesillerin Türkiye ve Türkler hakkındaki bilgilerin çoğunu tarafsız kaynaklardan almadığını ve bu durumun bazı önyargılara yol açabileceğini belirtmek gerekir.¹ Özellikle şehirde yaşayıp eğitim alan öğrencilerin büyük kısmı Osmanlılar hakkındaki ilk bilgileri orta okulda (altıncı sınıf) ve lisede (ikinci sınıf)² almaktadır. Hırvatistan'daki okullarda tarih derslerinde kullanılan ders

¹ Nenad, Močanin, "The historical fate of Croatia and Turco-Croatian relations in the past", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 16, no. 27 (May 1992), 243-255.

² Hırvatistan'da öğrenciler *osnovna škola* yani ilk ve orta okulda sekiz sene eğitim aldıktan sonra, dört sene süren *srednja škola* yani lisede eğitimini tamamlıyorlar.

kitapları ve içindeki Osmanlı-Türk imajı³ hakkında birkaç çalışma vardır.⁴ Bu çalışmalardan en önemlisi, Ivan Mažuranić'in "Smrt Smail-age Čengića" (İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü) adlı şiiridir.

Eser, sadece Hırvat Edebiyatında değil, aynı zamanda uluslararası edebiyat sahnesinde de tanınmış ve takdir edilmiştir; farklı dillere çevrilmiş ve çeşitli edebî antolojilerde yer almıştır. Bu durum, eserin temaları ve edebî değeri sayesinde geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasını sağlamıştır. Hırvat Edebiyatının en önemli ve etkili epik şiirlerinden biridir. Mažuranić'in ustalikle işlediği bu epik şiir, Hırvat halkının tarihsel mücadelesini ve bağımsızlık arzusunu yansıtarak hem edebî hem de tarihsel açıdan büyük bir öneme sahip olmuştur. Eser, Hırvat millî kimliğinin ve kültürel değerlerinin bir simgesi olarak varlığını sürdürmekte ve Hırvat edebiyatının önemli bir parçası olarak kalmaya devam etmektedir. Ders kitapları⁵ bu çalışmanın konusu olmamakla beraber bu çalışmada incelenen eserin sadece tarih dersinin konusu olmayıp birinci sınıftan beri tüm okullarda zorunlu olan Hırvatça ders müfredatının içinde yer almaktadır. Bu çalışmada, "Smrt Smail-age Čengića" adlı bir edebî eser; bölümleri, İsmail Çengiç Ağa'nın gerçek hayatı, şiirin gerçeklerle ilişkisi anlatılmıştır.

1. Yazar İvan Mažuranić

Geniş kitlelere düşünce paylaşımına yer açan baskı icadı ile değişen birçok şey arasında edebiyatın amacı da değişmiştir. On dokuzuncu yüzyılın otuzlarında ortaya çıkan *l'art pour l'art* yani *sanat için sanat* sloganına tam zıt bir şekilde yazılmış "İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü" adlı eser; Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi ve entelektüel akım olarak Klasisizme tepki olarak çıkagelen Romantizmin Hırvat Edebiyatında en iyi örneklerinden biridir. 1846 yılında "Kıvılcım" (Iskra) adlı almanakta "Çengiç Ağa'nın Ölümü" adı altında en önemli eserini yayımlayan Ivan Mažuranić (İvan Majuranić) 1814 yılında Hırvatistan'ın Adriyatik Denizi'nin sahilinde bulunan Novi Vinodolski şehrinde dünyaya gelmiştir. Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'de başladığı felsefe eğitimini Macaristan'daki Szombathely şehrinde 1835 yılında bitirmiş ardından 1837 yılında Zagreb Krallık Bilim Akademisi Hukuk Bölümünden mezun olmuştur. Zagreb'de lise öğretmenliği yapmasının yanında eserlerinin çoğunu yazdığı Karlovac şehrinde avukat olarak çalışmıştır. Habsburg Monarşisinin bir kısmı olan Hırvatistan'ın temsilcisi olarak gönderildiği Viyana'da birçok önemli görevler yapan Mažuranić, 1850 yılında sağlık, eğitim, adliye, idare, basın gibi birçok alanında başlattığı reformları Birinci Cihan Harbi'nin sonlarına kadar devam ettirmiştir. Avrupa'daki mutlakiyetçilik döneminden sonra siyasete girip Hırvat Parlamentosu'na millî vekil olarak seçilmiş; Baş Sekreterlik görevindeyken Milli Partisi'nin adayı olarak Hırvatistan-Macaristan Uzlaşmasından sonra asilzade olmayan ilk kişi olarak ban⁶ unvanını kazanmıştır; "pleb banı" yani 'halk tabakasından hükûmete gelmiş biri' olarak bilinmektedir (1873-1880)⁷.

Çok iyi bir eğitim alan yazarın İtalyanca, Latince, Almanca, Fransızca, İngilizce, Rusça, Çekçe, Lehçe ve Macarca bilmesi;⁸ okuduğu hem eski hem çağdaş eserler, edebî çalışmalarına da etki etmiştir. "Liberté, égalité, fraternité" yani "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" anlamına gelen

³ Azra Abadžić Navaey, "Predodžbe o Turcima u hrvatskoj nastavi povijesti". [Hırvat tarih öğretiminde Türklere ilişkin algılar] IV. međunarodni turkološki simpozij zemaļja jugoistočne Europe, The Balkan Turkology Research Center, Prizren, 2011, 111-122.

⁴ Mehmet Şahingöz ve Shener Bilalli, Balkanlar'da eğitim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarında Osmanlı-Türk imajı, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 /28, (2018), 163-182.

⁵ Dinka Juričić, Majda Farkaš, Bekić-Vejzović, Lidija Košutić-Brozović, Nevenka Skok, Miroslav. Šicel, *Hrvatski romantizam*. Čitanka 3: *Udžbenik za treći razred gimnazije*. [Lise 3 Edebiyat Ders Kitabı] Zagreb, Hrvatska: Školska knjiga. 2014.

⁶ Mažuranić 'in zamanında Hırvatistan'da yönetici vekâleti olan ve iktidardaki en önemli kişiye 'ban' yani kral naibi denirdi.

⁷ Dunja Fališevac, *Život i Djelo Ivana Mažuranića*. (Ivan Mažuranić'in Hayatı ve Eserleri), (Zagreb: KOLO- Časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu, 2014, 23(3)), 165-185.

⁸ Ivo Frangeš ve Milorad Živančević, *Sabrana djela Ivana Mažuranića: Smrt Smail-age Čengića*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber-Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979.

Fransızca özdeyişten etkilenen yazar, bu görüşlerini hem siyasi çalışmalarına hem edebî eserlerine aktarmıştır. 4 Ağustos 1890 tarihinde Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'de vefat etmiştir.

Ivan Mažuranić'in kardeşi olan Matija Mažuranić (1817-1881), Hırvat edebiyatının önemli bir başka figürüdür. Matija bir yazar, gezgin ve etnograf olarak tanınmaktadır. Ivan, edebî alanda epik şiirleri ve politik çalışmaları ile öne çıkmış ve aynı zamanda Hırvat millî kimliğinin oluşumunda ve Hırvat dilinin standartlaştırılmasında önemli rol almıştır. Diğer bir yandan, Matija, seyahatnameleri ve etnografik gözlemleri ile tanınmış; yazdığı eserlerle Hırvat halkının farklı kültürleri ve toplulukları tanınmasına ve anlamasına ayrıca Hırvat kültürel kimliğinin ve edebî geleneğinin güçlenmesine katkıda bulunmuşlardır.⁹ Matija, 1839 yılında Bosna'ya yaptığı gezinin notlarını ağabeyleri İvan ve Antun ile paylaşmış, onlar da bu notlardaki siyasi nedenlerle sorun olabilecek bölümleri çıkartmış ve Matija'nın adını kullanmadan bu notları kitap hâlinde yayımlamışlardır.¹⁰

2. İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü Adlı Şiir

Hacim bakımından çok uzun olmamakla beraber, Mažuranić'in bu eseri Hırvat edebiyatının en önemli yapı taşlarından biridir.¹¹ Genel olarak Hırvat ama aynı zamanda dünyadaki aşağı yukarı tüm Slavistik bölümlerinin en sevilen konularının biri olan bu eser, eski Hırvat edebiyatından, halk edebiyatından, klasik ve çağdaş dünya edebiyatlarından etkilenmiştir.¹² "İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü" liselerde ikinci veya üçüncü sınıfta Hırvat Dili adlı zorunlu derste okutulmaktadır. Halk tarafından eserin bazı mısraları ezbere bilinmektedir bu da eserin toplum zihninde kabul gördüğünün bir göstergesidir.¹³

Daha önce ifade edildiği gibi, "Kıvılcım" almanasında 1845 yılında Zagreb'de yayımlanmış olan eser, resmî verilere göre 2001 yılına kadar 222 defa basıldığı için şimdiye kadar Hırvat edebiyatının en çok basılan eseri olarak bilinmektedir. Kapetanić'in (1965)¹⁴ hazırladığı listeye göre 1857 ile 1963 yılları arasında eser; İngilizceye en azından dört, Fransızcaya yedi defa çevrilmesinin yanı sıra Almanca, Arnavutça, Çekçe, Esperanto, İspanyolca, İsveççe, İtalyanca, Latince, Lehçe, Slovakça, Macarca, Makedonca, Moravyaca, Rusça, Slovence gibi dillere tam 50 defa çevrilmiştir (Tomasović, 2014).¹⁵

Eser, konu itibarıyla Osmanlı Dönemi Bosna-Hersek'inde geçer. 19. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki topraklarında ciddi kayıplar yaşadığı ve yerel halkların bağımsızlık mücadelelerinin başladığı dönemdir. Yazar, Osmanlı'nın bu bölgelerde uyguladığı ağır vergileri, halkın büyük sıkıntılar çekmesini ve direniş hareketlerine yönelmesini konu edinmiştir. İsmail Çengiç Ağa, bu bağlamda zalim bir Osmanlı yöneticisi olarak tasvir edilmiş ve şiirde onun halk üzerindeki baskıcı yönetimi ve halkın bu zulme karşı direnişi anlatılmıştır.

Şiirin ana temalarından biri, zalim bir yöneticiye karşı adaletin sağlanmasıdır. İsmail Çengiç Ağa, halkı ağır vergiler (krvav danak / kanlı vergi) toplar, bu vergiler altında halk,

⁹ Edin, Hajdarpasic, *Whose Bosnia? Nationalism and political imagination in the Balkans, 1840-1914*. Cornell University Press. 2016.

¹⁰ Abidin, Temizer, MAŽURANIĆ, Matija, Bosna'ya Bir Bakış Yahut Bir Hırvat Vatandaşının 1839-40 Yılları Arasında O Eyalette Kısa Bir Yolculuğu, (Osmanlı Dönemi Bosnasına Dair Bir Seyahatname), Yayına Hazırlayanlar: Ekrem Čaušević, Tatjana Paić-Vukić, Ayla Hafız Küçükusta, Bal-tam, Prizren 2011, 104 sayfa, *History Studies International Journal Of History*, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK p. 611-614, 2013, March

¹¹ İvo Frangeš ve Milorad Živančević, *Sabrana djela Ivana Mažuranića: Smrt Smail-age Čengića*: 24.

¹² Dragica Dujmović Markusi, ve Sandra Rossetti-Bazdan. *Književni vremeplov 3 / Dujmović Markusi, Dragica* (Ed.). Zagreb: Profil: 50. 2009.

¹³ Hırvat Parlamentosunda yeni vergilerden bahsederken, bir milletvekili İvan Mažuranić'ten alıntı yaparak "Haraç, reaya, haraç" diye söylemiştir: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/kako-se-u-hrvatskoj-najcesce-donose-zakoni.html>

¹⁴ Davor Kapetanić, "Bibliografija prijevoda 'Smrti Smail-age Čengića'". (Zagreb: KOLO- Časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu, 1965) 536-543.

¹⁵ Mirko Tomasović, Peti prijevod na francuski Mažuranićeva spjeva. <https://www.matica.hr/vijenac/542-543/peti-prijevod-na-francuski-mazuraniceva-spjeva-23952>. 2014.

büyük acılar çeker ve çaresizlik içinde kıvrılır. Şair, şiirin sonunda, Ağa'nın öldürülmesini halkın zaferi, adaletin yerini bulması olarak gösterir. Bu tema, halkın çektiği acıların ve zalim bir yöneticinin zulmünün sona erdiği bir adalet arayışını yansıtır.

Halkın İsmail Çengiç Ağa'ya karşı direnişi, şiirin bir diğer önemli temasıdır. Halk, Ağa'nın zulmüne karşı birleşip bir direniş örgütler. Bu direniş; cesaret ve kararlılık temalarını işler. Halkın bir araya gelip Ağa'ya karşı düzenlediği gece baskını, kahramanlık ve birlik temalarını vurgular. Direnişin başarılı olması, halkın cesaretinin ve kararlılığının bir sonucudur.¹⁶

Mažuranić'in şiiri, Hırvat halkının millî kimliğini ve vatanseverliğini de ön plana çıkarır. Şiirdeki karakterler, sadece kişisel çıkarları için değil, aynı zamanda halklarının özgürlüğü ve onuru için mücadele ederler. Bu durum, şiirin tarihsel bağlamında Hırvat ulusal bilincinin güçlenmesine katkıda bulunur. Hırvat halkının zalime karşı direnişi, milli kimlik ve vatanseverlik duygularını güçlendiren bir mücadele olarak betimlenir.

Mažuranić'in dili, zengin ve etkileyicidir. Epik bir üslupla yazılmış olan şiir, yüksek bir dil kullanır ve kahramanlık temalarını güçlendiren güçlü betimlemeler içerir. Şiirdeki dil, halkın acılarını ve direnişini canlı bir şekilde gözler önüne serer. Mažuranić'in dili, halkın çektiği acıları ve mücadeleleri derin bir şekilde hissettirir. Şiirin dili, epik bir anlatımla, kahramanlık ve adalet temalarını derinlemesine işler.

3. İsmail Çengiç Ağa Hakkında Tarihî Gerçek Bilgiler

İsmail Çengiç Ağa'nın doğum yılı farklı kaynaklarda 1778 veya 1780 olarak geçmektedir ve doğum yeri ise Jelašca adında bir köydür. İsmail Ağa'nın babası Ali Bey zade Rüstem Bey 1211 yılında vefat etmiş ve arkasında Fatma adında karısı ile İsmail ve Ali Beyler adında da iki küçük oğlu kalmıştır. İsmail Ağa daha gençliğinde bilhassa genç bir zaim olarak Sırbistan'da vaki savaşlarda kahramanlığı ile temayüz etmiştir. Göstermiş olduğu yararlılıklara karşı kendisi 1814 yılında Gatsko mütesellimliğine (Osmanlı taşra teşkilatında sancak veya livanın mülki amiri için kullanılan ünvan) tayin olunmuş ve bu makamda 1840'ta vuku bulan şehadetine kadar kalmıştır. Evvela mütesellimliği vazifesini tedvir edebilecek bir kimsenin kendi aralarında bulunabileceğini düşünerek İsmail Ağa'nın bu makama getirilmesini hoş görmemişler ve bu sebepten İsmail Ağa'ya karşı ilk zamanlarda bir kin beslemişler fakat sonra onunla barışmışlardır.¹⁷

1834 ve 1838 yıllarında İsmail Ağa, Ali Paşa'nın emriyle Kolaşina'ya sevk edilen askere kumandanlık yapmıştır. Kumandası altında ilk harekatta 5.000, ikincisinde ise 15.000 asker bulunmaktaydı bu harekâtların haraç toplamak maksadıyla yapıldığı tahmin edilmektedir. 1836 yılında Ali Paşa Grahovo ahalisine karşı asker sevk etmiş, İsmail Ağa da bu harekâta fevkalade bir kahramanlıkla temayüz etmiştir. Bu savaşta Karadağlılar mağlup ve Petroviç Hanedanına mensup 7 kişi ve bunlar arasında Karadağ Başpiskoposu ve hükümdarı Rade'nin (II. Petro Petroviç Nyegoşun) öz kardeşi Yoko da maktul olmuşlardır. Karadağlılar, 4 yıl sonra İsmail Ağa'dan Drovbnak havalisinde haraç toplarken bu mağlubiyetin intikamını almışlardır. Mlyetiçak adını taşıyan bir yerde İsmail Ağa ve arkadaşları Karadağlılar tarafından pusuya düşürülmüş ve 6 Ekim 1840 tarihinde öldürülmüştür. Başını kesip Çetinye şehrinde başpiskopos olan Rade'ye götürmüşlerdir.

Ferdo Šišić (1908), İsmail Ağa hakkında yukarıda zikredilen etüdünde şunları söylemektedir. "İsmail Ağa gayet adil ve insan sever bir amir olup her yerde kendi reayasını himaye eder ve 'Ben İsmail Ağa'nın kazası ahalisindenim.' diyen bir kişinin üzerinde bir çuval

¹⁶ Tatiana Kuzmic. *The Goldsmith's gold: The origins of Yugoslavism and the birth of the Croatian novel. In Adulterous nations: Family politics and national anxiety in the European novel* (pp. 131–154). 2016. Northwestern University Press.

¹⁷ Hamdi, Kreşevlaković, *Çengiç beyleri Osmanlı devrinde Bosna-Hersek feodalizmi hakkında bir etüd*, ön sözü yazarı M. Tayyip Gökbilgin, Hırvatçadan çeviren ve biyografileri derleyen İsmail Eren, İstanbul. 1960, s.53-54.

altın olsa bile buna dokunmaya kimse cesaret edemezdi. İsmail Ağa'nın reayasına karşı iyi muamelede bulunduğunu ve muhakeme esnasında daima adil olduğunu ve Svetozar Tomić (1907) de yazmaktadır ancak oğlu Rüstem Bey ve bazı adamları sefahat, bekrilik ve gaddarlıkları ile İsmail Ağa arasında mevcut olan iyi münasebetleri bozmaktaydılar.¹⁸

Hırvat, Sırp ve Karadağ edebiyat tarihçilerinin yorumlarına göre zalim, zorba ve cellat olarak bilinen İsmail Ağa'dan Boşnak yazarlar gazi ve kahraman olarak bahsetmektedirler.¹⁹ İsmail Ağa'nın torunun oğlu Safvet Başagiç Bey'e göre İsmail Çengiç Ağa "Bosna beylerinin gururu", "Hersek şövalyesi" ve "ateşli ejderha"dır.²⁰

Çengiç Ağa'nın gerçek hayatta ölümüne sebep olan olaylar zinciri, Karadağ Piskoposu Njegoš (Nyegoš) ile Çengiç arasındaki bir kan davası hikâyesidir. Grahovo kasabasında 1838 yılında meydana gelen ve Çengiç'e paşalığı kazandıran küçük çaplı muharebede küçük kardeşi ve yedi yakın akrabasını kaybeden Njegoš, İsmail Çengiç'ten intikam almak istemiş (eserde de geçen) Novica Cerović'e (Novitsa Tseroviç) para vermiş ve Çengiç'in ölümüne sebep olacak intikamı organize etmiştir. Bu intikam planında birçok kişi yer almıştır. Çengiç'e, "Bazı köylerde halk haraç ödemek istemiyor." diye mektup ulaştırıldıktan sonra haraç toplamak üzere köye giden Ağa, yerli halktan birkaç kişiyi rehin almış ve bunun üzerine diğer köylerden gelen "intikam ekibi" Çengiç'in çadırını basmış ve kendisini öldürmüşlerdir. Bazı kaynaklara göre ata binerek kaçmaya çalışırken öldürülmüş, bazılarının göre son nefesini verene kadar savaşmıştır.²¹

Çengiç'in kafası ölümünden sonra, kendisine götürülen Njegoš, "Bana başını eğmeye mi geldin, zavallı İsmail?" demiştir.²² İsmail Çengiç Ağa'nın sarsılan itibarını yeniden kazanmak ve intikam almak amacıyla yapılan savaşa Ali Stočević Paşa ve Çengiç'in iki oğlu önderlik yapmıştır. Bu küçük savaşın sonunda Osmanlı ordusu Drobnjaci'yi yakıp geçtikten sonra Çengiç'in mezarını Karadağlıların kafalarıyla süslemişlerdir.²³

Hırvat edebiyat tarihçisi Protrka Štimec'e (2017) göre gerçek tarihte İsmail Çengiç Ağa (1780-1840), Osmanlı ordusunda görev yapan bir Bosnalı Osmanlı efendisi ve generalidir. Karadağ Prensiği Piskoposu Petar II. Petrović Njegoš'un küçük kardeşinin ölümünün intikamını alması için Karadağlı bir genç olan Novica Cerović görevlendirmiştir. Cerović Ağa'nın kampına bir pusu düzenlemiş ve bir gece baskınıyla Ağa'yı öldürmüştür. İsmail Çengiç Ağa'yı öldüren bu Hristiyan grup Ağa'nın kopan kafasını Njegoš'a götürmüştür. Mažuranić bir dizi olayda tarihsel gerçekleri değiştirmiştir: İsmail Çengiç Ağa tarihsel olarak bilge ve dürüst bir adam olarak hatırlanmaktadır. Diğer bir yanlış ise eserde Novica bir Türk'tür ve babası ağanın yanında çalışmaktadır. Oysa ne Novica ne de babası Türk'tür ve Ağa'nın yanında asker veya başka bir görevle yer almamışlardır. Ayrıca olay örgüsünde ve anlatımda değişiklikler yapılmıştır. Metin devrim sonrası Avrupa'nın siyasi ve sosyal olaylarına karşılık gelmesi için yazılmıştır.²⁴

¹⁸ Hamdi, Kreševlaković, *Çengiç beyleri Osmanlı devrinde Bosna-Hersek feodalizmi hakkında bir etüd*, ön sözü yazarı M. Tayyip Gökbilgin, Hırvatçadan tercüme eden ve biyografikleri derleyen İsmail Eren, İstanbul. 1960, s.57.

¹⁹ Antun, Barac. *Mažuranić* (Zagreb: Matica hrvatska). 1945.

²⁰ Muhidin Džanko, "Tragični torzo: Gazi Ismail-aga Čengiç kao povijesna ličnost i fiktionalni literarni lik u književnim i povijesno-dokumentarnim vrelima" *Godišnjak Bošnjačke zajednice kulture »Preporod«* 26 (2015): 363.

²¹ Nikčević, Milorad. *Demonški karakter lika Smail-age Čengića Ivana Mažuranića u istočnoevropskome i zapadnoevropskome kontekstu: komparativno sagledavanje // Međudržavni (Crna Gora i Hrvatska) i međunarodni projekt Dani Ivana Mažuranića (1814-1890) u Crnoj Gori* (Doğu ve Batı Avrupa bağlamlarında Ağa Ivan Mažuranić'in İsmail Çengiç karakterinin şeytani karakteri: karşılaştırmalı bir analiz // Devletlerarası (Karadağ ve Hırvatistan) ve Karadağ'daki uluslararası Ivan Mažuranić Günleri (1814-1890) projesi). Program manifestacije & knjiga sažetaka. Manifestation Programme & Abstract Book / Nikčević, Milorad (ur.). Cetinje, Novi Vinodolski, Osijek. s. 179-180. 2009.

²² Davor, Kapetanić, "Bibliografija prijevoda Smrti Smail-age Čengića", 537.

²³ İvo Frangeš ve Milorad Živančević, "Šabrana djela Ivana Mažuranića: Smrt Smail-age Čengića": 27.

²⁴ Marina Protrka Štimec, "Pleasure and Pain: Corporeality in Ivan Mažuranić's Smail-age Čengiç's Death", (Wien: Myth and Its Discontents Mythos und Ernüchterung. 2017) s. 92.

Eserin yazıldığı dönemlerde de Mažuranić'in başarısını övmeyen eleştirilenler de mevcuttur. Örneğin, Alman yazar ve şair Dr. F. S. Kraus, Çengiç'in gerçekte farklı olduğunu dile getirmiştir: "Mažuranić'in şiirindeki İsmail Çengiç Ağa yanlış ve haksız yere kötü tanıtıldı. Cesur ve korkusuz kahraman İsmail Çengiç Ağa Karadağ'da bir Osmanlı görevlisiydi, gerçek bir Slav'dı ve katilleri ise acıklı, korkak bir pislikti."²⁵

4. Eserin Bölümleri

Toplam beş ve eşit olmayan kısımdan oluşan eser 1134 sekiz ve on heceli mısralardan oluşmaktadır. "Ağalık" yani birinci bölümdeki hikâyeleme geleneksel "in medias res" tekniğiyle yani orta noktadan başlamaktadır. Bu ilk bölümde İsmail Çengiç Ağa'nın şiddeti iki seviyede görülebilir: Birincisi, şiirin başladığı ana kadar yaptığı gibi tüm güçsüz rakiplerini öldürtmeye devam etmesi; ikincisi ise kendi adamı olan ancak Ağa'yı zulmü nedeniyle onu ikaz eden ve hapsedilmiş Karadağlıları bırakmasını tavsiye eden yaşlı Durak'ın öldürülmesidir. Korkmadan ve ses çıkarmadan ölen Karadağlılara kızgın Ağa öfkesini dindirmek için Durak'ı da öldürür ama Karadağlıların aksine hem Durak hem oğlu Novica merhamet dilerler. Novica,²⁶ babasının ölümünden sonra artık şiddet ve suçla dolu o dünyaya ait olmadığını anlar. Reyanın üzüntüsüne ortak olan anlatıcı Ağanın tepkilerini anlatırken vecize kabilinden onu tehdit eder:

*Çok fazla keder çekmeden
Ölmeye alışkın olandan kork. (62-63)²⁷*

Novica'nın hem fiziksel hem manevi anlamda Karadağlıların tarafına geçmesi "Gececi" yani ikinci bölümünün konusudur. "Güneş battı, her yerde gece, ay görünüyor ve her şey sakin, tek bir kişi dar geçitlerden tırmanıyor". Bölüm güney Slav edebiyatlarında yaygın ve Slav antitezi adı altında bilinen figürle başlar:

*Haydut mudur, Türk casusu mudur?
İpek yapağılı sürüleri gözleyen,
Ya da ince boynuzlu öküz sürülerini?
Ne hayduttur ne de Türk casusudur
Novica'dır o Çengiç'in kavas
Öfkeli Türk, Karadağ'ın celladı,
Bilir onu hem genci hem de yaşlısı,
Periler bile taşıyamazlardı onu,
Ayaklar bile kahramanın üzerinde
Karadağ'da gündüzken. (132-141)*

İntikamını alamadan ölecek diye korkan Novica yolunun sonunda piskoposun sarayına kadar gelip içeriye girmek ister tam o anda gökte geleceğin habercisi olan sembolik bir yıldız görünür.

"Çete" adlı üçüncü bölümde Mirko²⁸ isimli kahramanın önderliğinde yürüyen ve Çengiç'ten öğ almak isteyen Karadağlıların küçük çetesi bir papaza rastlar ve bu papaz onlara vatan ve özgürlük hakkında nutuk çeker. Hırvat yorumcularına göre, papazın nutku

²⁵ Ferdo Šišić, "Pogibija Smail-age Čengića." Hrvatsko kolo, IV: 164-181. *Imagining the Balkans*. (New York: Oxford University Press: 1908) 179.

²⁶ Gerçek tarihsel karakter Novica Cerović aslında Müslüman değil, Karadağlı Hristiyan idi. Mažuranić; olayı bireyselleştirerek ve tarihsel gerçekliğini değiştirerek, Novica'sının intikam motivasyonunu evrenselleştiriyor.

²⁷ Bu çalışmada, parantez içindeki sayılar, eserin mısra sayısına işaret etmektedir.

²⁸ Yazarın burada kahraman diye sembolleştirdiği Mirko'nun, Grahova'da Osmanlı ordusunu yenen ve kendisine "Karadağ'ın Kılıcı" denilen Mirko olduğu tahmin edilmektedir çünkü Karadağ Vladikası II. Danilo Petroviç (1851-1860)'in amcası 1858 Mayıs'ında amcası Mirko, komutasındaki Karadağ birlikleri Grahova'da büyük bir Osmanlı ordusunu yok etmeyi başardı. Bu başarı ona Grahova bölgesini ve 1859 Osmanlı-Karadağ sınır antlaşmasını sağladı. İlk kez Osmanlı Devleti ile Karadağ arasında sınır çekildi. Böylece Karadağlı idarecilerin "benim" diyebilecekleri toprakları ortaya çıktı. (Bkz. Zafer Gölen, 1862 Karadağ Askeri Harekâtı ve Sonuçları, 2011, *BELLETEREN*, Sayı Ağustos 2011, Cilt 75 - Sayı 273, s. 503-544.)

Mažuranić'in bu epik şiirinin ana noktasıdır. Eserin dünya görüşleri, manevi ve fikri kavramlarını içeren bu konuşmada kilit mesaj vardır: Vatan, ataların yaşadıkları yerdir. Mutlu bir hayat yalnız özgürlükte ve medeniyet tarafından bozulmamış, doğal ve hürriyet için ölmeye hazır insanlar arasında mümkündür. Tartışmalı bir şekilde Balkanlar'daki Hristiyanların problemlerini aktarmak üzere sözde medeni Avrupa'ya başvuran anlatıcı şiirin moral merkezidir. Bölümün sonunda Novica Hristiyanlığa geçtikten sonra papaz çeteyi kutsar.

Olay ve dramatik çatışma açısından en zengin bölüm 623 mısradan oluşan "Haraç" bölümüdür. Haraç toplamak için çadır kuran ve reayaya eziyet eden Çengiç Ağa'nın yanına gelen haraççılar aç ve çıplak fakirleri getirirler. Çengiç, cirit oynarken Hristiyan yerine Zafer'i kör eder ve bu yüzden reayaya daha çok eziyet eder. Reayayı at kuyruklarına bağlayıp palalarla vururlar, kamçılarlar, ama parası olmadığı için reaya haraç ödeyemez. Acı çekenler para ödemedi ölecek diye korkan Ağa yemek hazırlatır, yeme şekli ise hayvanlara benzetilir. Yaşadığı rezalet tekrar aklına gelince, komutan Bauk'tan şarkı söylemesini ister. Söylediği şarkıda Bauk, Rızvan Ağa'nın Kosova'da yaşadığı benzer bir rezaletten bahseder bunun üzerine daha da sinirlenen Ağa, reayaya tekrar ve daha şiddetli işkenceler yapmaya karar verir. Tam o anda çadırlara giren çete Osmanlıları ve başındaki Çengiç'i öldürürler. Çatışmada ölü Ağa'nın başını kesmek isteyen Novica da hayatını kaybeder.

"Yazgı" adlı son ve en kısa bölümde ise Karadağlılar Çengiç'ten kukla yaptılar. Kuklanın ipini çektikçe Ağa'nın başı öne eğilir ve böylece Ağa her geleni selamlar. "O odada değişik bir harika varmış, diyorlar: Hristiyanlara tapan bir Türk." İlk bölümde Ağanın "Hristiyan güneşçe ısıtmaya layık değil" dediği güneşin artık onun ölüsünü ısıttığı anlatılır. Aşağıdaki mısralarda da görüleceği üzere artık ölen Çengiç Ağa'nın âcizliği ile dalga geçilir.

*Tekrar gel, gel de çöz, kan kardeşim;
Kimindir bu gururlu kavuk? –
"Çengiç Ağa'nın kavuğudur o,
Ama kafasından üzüntülü sarıyor."
Kimindir, kan kardeşim, bu kafa?
"Çengiç Ağa'nın kafasıdır o,
Ama içinden ışıksız gözler dışarı bakıyor."
Kimindir bu düzme hançer?
"Çengiç Ağa'nın hançeridir o,
Ama hüznle oyluktan asıyor."
Kimindir bu altınsı silahlar?
"Çengiç Ağa'nın silahıdır bu,
Ama kemerden sakince paslanıyor."
Kimindir bu altın elbiseler? –
"Çengiç Ağa'nın elbiseleridir,
Ama, gamlı, güneşi yansıtmıyor!" (1119-1134)*

5. Eserde Türkler Hakkında Yazılanlar

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki eserde bahsedilen Türkler, Türkiye Türkleri değildir. İslamiyet'i kabul edenler Türk olarak kabul edilmektedir. "Türk isminin etnik değil, dinî kimliği belirttiğini biliyoruz. İslam "Türk dini", Arap alfabesi ise "Türk yazış" olarak geçiyordu. Osmanlı Bosna'sında etnik Türklerin sayısı önemsenmeyecek kadar azdı.²⁹ "Buraya şimdi yirmi Brcalı saldırırsa, Türk dinim bana yardım etsin." (930-931) mısralarından da anlaşılacağı üzere Türklük bir din olarak tanımlanmaktadır. Bu Türklerden biri ve Osmanlı Beyi olan İsmail Çengiç Ağa ve adamları üzerinden yazarın Türklerle atfettiği bazı sıfatlar ve benzetmeler bazen

²⁹ Ekrem Čaušević, Tatjana Paić-Vukić ve Ayla Hafız Küçükusta, "Bosna'ya Bir Bakış yahut Bir Hırvat Vatandaşının 1839-40 Yılları Arasında O Eyalette Kısa Bir Yolculuğu (Osmanlı Dönemi Bosna'sına Dair Bir Seyahatname). (Prizren: BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 2011). XXII.

direkt olarak yazılmışken bazen de işkenceler üzerinden anlatılmıştır: “Duruyor dağ canavarı Ağa”, “Öfkeli Türk, Karadağ'ın celladı”, “Kızgın Ağa”, “Kötü hizmetçileri daha da kötü hükümdarın”, “Ve bilmeleri gerekiyor Türk canavarının”, “Dev ağzıyla yutmaya çalıştığını”, “Ve etrafında vahşi Türkler, “Aç Türkler aç kurtlar gibi”, “Ve eskide kana susamışlığı olan şey”, “Ama doyumsuz Türk her şeyi aldı artık.”, “Hepsini aldı menfur Türk.”, “Öfkeli Ağa, çirkin canavar”, “Gazaplı gözleri otlar gibi”, “Ve kan susuzluğunu”, “Kâfir kanıyla kâfir ıstırapıyla söndürüyorlar.”, “Ya Türklerin başlarını ağrıtan bitler mi suçlu?”, “Ya da onları döven çürük mü suçlu?”

Yukarıdaki mısralarda da görüldüğü gibi yazar, İsmail Çengiç Ağa ve adamlarını reayadan istedikleri haraç nedeniyle “acımasız, kötü, öfkeli, cellat, kızgın, canavar, dağ canavarı, menfur, vahşi, aç kurt, kana susamış, doyumsuz, çirkin, bitli, çürük” gibi sıfatlarla anlatmıştır. Bu sıfatların yer aldığı mısralar genelde eserin “ağalık” ve “haraç” bölümlerinde yer almıştır. Ayrıca Türk kanının kirli olduğunu ifade eden bir mısra da mevcuttur: “Türk kanıyla ellerimi lekelemeye.”

Yazarın Türkleri canavara benzettiği mısraların yer aldığı bir başka sahne de “haraç” bölümündeki yemek tasviridir:

*Piştirtince Türk koçu yeterince
İndirdiler onu ağır mihverden,
Akın ettiler sinideki koça,
Büyük bir bıçakla kesip.
Hazır sofraya oturdular,
Aç Türkler aç kurtlar gibi
Tırnaklar çapulu yırtmaya başladı,
Elini İsmail Ağa attı ilk,
Ardından Bauk, sonra da öbür Türkler
Dağdaki kurtların güzel sırasıyla.
Elinde aldılar beyaz simidi
Ve herkese birer çotra rakı,
Kuvvet buluyorlar simit ve etten,
Ateşli Gulyabani ile içip temizliyorlar. (729-742).*

Bu tasvirde dikkat çekici olan bir durum da içki içmenin haram olduğu İslam dinine mensup Ağa ve adamlarının içki içtiğinin yazılmasıdır. Ayrıca “Ve gece için sırayla bir kız.”, “Ve gece için bir kıızı istediğinde”, “Oradan pis yaşlı kadın bile bulunmaz.” mısralarında ise Ağa ve adamları kadın düşkünü olarak yazılmıştır.

Eserin ilk bölümünde yer alan Karadağlıların topluca öldürüldüğünü anlatan kısımda izleyiciler arasında Türklerin de olduğu ve onların da en az Ağa ve adamları kadar acımasız olduğunu anlatan mısralar da yer almaktadır: “Türk üzülmez ki haçlılara.”, “Türkler izliyor çapraz ellerle.”, “Genç olanlar seve seve bakıyor.”

Yazar, ilk olarak “Ağalık” bölümünde İsmail Çengiç Ağa ve adamlarının yaptığı işkenceleri anlatmaktadır:

*“Dinleyip onu hızlı hizmetçiler
Çıkardılar zindancıları
Ayaklarında ağır zincirler,
Ellerinde kelepçeler var.
Görünce bunu güçlü Ağa
Getirtti hemen boğuk öküzleri
Yanlarına cellatları, kızgın vaşakları
Türk hediyesini verdi onlara
Her erkeğe keskin bir kazık*

*Birine kazık birine urgan,
 Birine de sivri pala niyet ediyor.
 Haydi haçlılar hediyeleri paylaşın,
 Bir Türk olarak sizin için hazırladığım, (16-28)
 Ağır demirler ve dehşetli falakalar. (487)
 Çelikler, zehir, ip, bıçaklar,
 Pala, alev, dehşet verici kazık,
 Sımsıcak yağ ve yüz ısırap (1001-1003)*

Eserde işkencelerin tasvir edildiği bir başka bölüm de "Haraç" bölümüdür. Bu bölümde yazarın vurgulamak istediği ana tema, fakir halkın elinde avucunda ne varsa ağaya haraç olarak verdiği ancak ağanın bir türlü doymaması ve her zaman daha fazlasını istemesidir. Türklerin yanında yer almayan yani dinini değiştirmeyen Hristiyanların sürekli olarak Ağa'nın zulmüne maruz kaldığı da vurgulanmıştır:

*Doğudan at sürüyorlar haraççılar,
 Çıplak reayayı kuyruklarına bağlayarak;
 Zavallı reaya, elleri ters,
 İpte takip ediyor atın izlerini.
 Canım Tanrı'm, reyanın suçu ne ki?
 Ya Türklerin başlarını ağrıtan bitler mi suçlu?
 Ya da onları döven çürük mü suçlu?
 Suç nedir ki? Hayatta olup ve
 Türk'e lazım olanın yanında olmamak:
 Sarı altın ve beyaz ekmek (496-509).
 "Haraç, reaya, haraç" diye kükrüyor,
 "Haraç, haraç, ya da daha kötü olacak!" (620-621)*

Yazarın işkenceleri anlattığı mısralar, Ağa ve adamlarına yakıştırdığı sıfatlarla paraleldir. Ağa ve adamlarında hiçbir acıma, merhamet, iyilik gibi olumlu duyguların olmadığını anlatmaya çalışan yazar aynı zamanda Ağa ve adamlarının işkenceden zevk alacak, reayaya ile dalga geçecek kadar insanlıktan çıktığını da anlatmaya çalışmıştır.

Yazarın Türkleri "akıllı" olarak ifade ettiği iki mısra da eserde yer almaktadır: "*Akıllı Türk bela almak istemiyor.*", "*Akıllı Türk akıllı cevap veriyor.*" ancak burada yazarın "akıllı Türk" diye bahsettiği kişi sonradan vaftiz olup Hristiyanlığa geçecek olan Novica'dır. Ayrıca yazar "*Asker olarak iyidir, insan olarak da öyle olsa!*", "*Görünce bunu güçlü Ağa*" mısralarıyla İsmail Çengiç Ağa'nın iyi bir asker ve güçlü olarak tanımlandığı da görülmektedir.

Sonuç

Çevirisi ve çalışmanın amacı doğrultusunda değerlendirmesi yapılan bu eserin, edebî değeri veya Hırvat edebiyatındaki yeri ve önemi tartışma konusu değildir. Çalışmada dikkat çekilmesi hedeflenen ana nokta, bu eserin öğretiminin Hırvatistan'da ve aynı zamanda diğer Balkanlar'daki okullarda Yugoslavya *İliryanizm* (Avusturya-Macaristan'da dilsel ve etnik birlik yoluyla Hırvat kuruluşu yaratmayı amaçlayan ve tüm Güney Slavların kültürel ve dilsel birleşmesinin temelini oluşturan ve 19'uncu yüzyılın ilk yarısında bir grup Hırvat tarafından canlandırılan kültürel ve siyasi kampanyadır) zamanına dayanmasıdır çünkü Yugoslavya zamanında İsmail Çengiç Ağa'ya karşı çıkan çeteye, sosyalist nitelikler yakıştırılmaktaydı. Hırvatistan'daki liselerde üçüncü sınıflarda kullanılan "Çitanka 3" ders kitabının hiçbir yerinde, eserdeki Çengiç ile tarihteki Çengiç arasında çok farkı olduğundan bahsedilmediği gibi tüm açıklamalar tek taraflı olduğu için önyargılara yol açmaktadır.

Temel ve ilk ilham, Drobnjak yakınlarındaki Karadağlılarla çatışan somut ve tarihsel İsmail Ağa'nın ölümü, mantıksal olarak iliryanizm kavramına uyan, açıkça vurgulanmış bir ulusal kurtuluş fikrinin resmidir. Aynı zamanda, şairin sözünün büyüsü ile ulusal sınırları aşan

konu etik bir soruna dönüşmüştür (Işık ile karanlığının çatışması ve genel olarak insanlığının, bir yandaki zulüm ile özgürlüğün ilişkisi, öte yandan kötülüğün de kıyameti gelecek diye nihai vizyonu). Yine liselerde kullanılan başka bir ders kitabında yazarlar öğrencilere eseri tanıtmadan önce eserin ilhamının, doğu Karadağ'da Karadağlılar tarafından 1840 yılında öldürülen Türk zorbası İsmail Çengiç Ağa'nın ölümüdür. Tarihte önemsiz sayılabilecek bu olayı, Mažuranić kendi siyasi görüşleri doğrultusunda yazmıştır.

Živančević'e göre (1988), İsmail-ağa suikastı birçok destansı anlatının konusu olmuştur, ancak tüm sözlü versiyonlar, gerçek hayatın olgusallığına odaklanma ilkelerine göre, tarihsel gerçeklere Mažuranić'in şiirinden çok daha yakındır.³⁰

Hırvatistan'da kimi edebiyat tarihçileri, romancılar ve eğitimcilerin eserin okullardan kaldırılmasını istediğine dair tartışmalar mevcuttur. Diğer yandan 150 yıl önce yazılan bu eserden alıntı yapılmakta bugünkü Hırvatistan'da halkı fakirleştiren ve halka zorbalık yapan siyasiler Çengiç Ağa'ya benzetilmektedir.

Esere yönetim açısından bakıldığında, İsmail Ağa'nın liderliği Türk yönetiminin belirli küçük bir parçasını temsil etmiştir ancak İsmail Ağa'nın yönetim sistemi üzerinde o zamanki Osmanlı yönetiminin hem adaletsiz hem de korkuyla boyun eğdirmeye dayandığının çokça dile getirilmesinin taraflı olduğu değerlendirilmektedir.

Eserde geçen isimlerin doğruluğu, yazarın tarihteki gerçek kişilerden esinlendiği tartışılmaz bir gerçektir ancak karakterlerin davranış ve hareketlerinin abartılı ve yazarın hayal gücü ürünü olduğunu da vurgulamak gereklidir zira Çengiç Ağa'ya tarihi kaynaklarda kendisi hakkında belirtildiğinin aksine, destanda Hıristiyanlara karşı aşırı acımasız, gaddar ve şiddet uygulayan biri olarak tanıtılmaktadır. Hıristiyanlara karşı yürüttüğü savaş ise iyilik ve kötülük arasındaki savaş gibi gösterilmektedir. İvan Mažuranić'in Müslümanların Hıristiyanlara karşı belirgin bazı vahşi ve acımasız davranışlarının sonraki yüz elli yıl boyunca okuyucuları önemli ölçüde etkileyecek olan düşünceleri kardeşi Matija Mažuranić'in seyahatnamesinden etkilendiği düşünülmektedir.

İvan Mažuranić'in kardeşinin seyahatnamesinden esinlenerek abartılı bir şekilde aktardığı bir başka bölüm de eserdeki "haraç" bölümüdür. Hatırlanacağı üzere Ağa ve adamları fakir Hıristiyan halktan daha fazla vergi almak için onlara türlü işkenceler yapmıştır. Bu işkencelerden dikkat çekici bir şekilde ayrıntıyla anlatılan çıplak reyanın atların kuyruklarına bağlanarak sürüklenmesidir. Matija Mažuranić'in Bosna gezisi sırasında Türklere dair edindiği izlenimlere dayanan Çengiç Ağa şiirinde şair İvan Mažuranić Türklerin zorba ve acımasız davranışlarını, işkencelerini kendisi bizzat yaşamış gibi aktarmıştır. Bu da her ne kadar kardeşi Matija'dan etkilenmesi olsa da Matija'nın gezisi sırasında Çengiç Ağa'ya veya bu işkencelere şahit olmasının tarihsel açıdan mümkün olamayacağı bilinmektedir.³¹

Dukić'e göre (2017), İvan Mažuranić yalnızca en popüler Hırvat modern epik şiirinin yazarı değil, aynı zamanda ulusal kültürel hafızada aynı zamanda ilk Hırvat Ban (vali) olarak da hatırlanmaktadır. Hırvat toplumunun modernleşmesi için yaptığı diğer şeylerin yanında onun zamanında modern laik eğitim sistemi ve modern Zagreb Üniversitesi kuruldu. Ancak yeniden üretilen büyük ulusal tarih anlatısı ve okul ders kitaplarındaki rolü öte yandan, açıkça şovenist (biyolojik değil kültürel anlamda da olsa), Sırp karşıtı ve hatta Yahudi karşıtı açıklamaları ideolojik tartışmalara yol açmış ve bugün onun düşüncesinin ve mizacının karanlık tarafı olarak görülmektedir. Somut bir tarih anlatısı, temsil edilen tarihi olaylara göre adlandırılmalıdır. İsmail-ağa Çengiç'in Ölümü, erken modern dönemde gelişen ve son biçimine on dokuzuncu yüzyılda ulaşan Güney Slav karşıtı Osmanlı / Türk karşıtı anlatıya aittir. Bu tarihî anlatıya göre

³⁰ Milorad Živančević. *Ivan Mažuranić*, Novi Sad: Matica srpska; Zagreb: Globus, 1988, s.211-217.

³¹ Antun, Barac. *Mažuranić* (Zagreb: Matica Hrvatska). 1945.

Osmanlılar zalim işgalciler ve din düşmanlarıydı; Balkanlar üzerindeki hakimiyetleri, güney Slav Hristiyanlarının Batı Avrupa'ya göre geri kalmasına neden oldu.³²

Sonuç olarak ırkçılığının yükseldiği son yıllarda bir ırka, bir dine olumsuz sıfatlar yüklemek ve bunu devlet okullarında, tarih ve edebiyat kitaplarında yeni nesillere öğretmek son derece sakıncalı bir durumdur. Edebiyat iyiyi, güzeli ve doğruyu öğretmenin hissettirmenin aracı olmalıdır. Bu çalışmanın tarihî konuları ele alan edebî eserlerin ırkçılığı desteklememesi adına dikkatle incelenmesi gerektiği hususunda yapılan çalışmalara katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Abadžić Navaey, Azra. "Predodžbe o Turcima u hrvatskoj nastavi povijesti". [Hırvat tarih öğretiminde Türklere ilişkin algılar] *IV. međunarodni turkološki simpozij zemalja jugoistočne Europe, The Balkan Turkology Research Center*, Prizren, 2011.
- Barac, Antun. *Mažuranić* (Zagreb: Matica hrvatska). 1945.
- Čaušević, Ekrem, Paić-Vukić Tatjana ve Küçükusta Ayla Hafız. *Bosna'ya Bir Bakış yahut Bir Hırvat Vatandaşının 1839-40 Yılları Arasında O Eyalete Kısa Bir Yolculuğu (Osmanlı Dönemi Bosna'sına Dair Bir Seyahatname)*. Prizren: BAL-TAM, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi. 2011.
- Džanko, Muhidin. „Tragični torzo: Gazi Ismail-aga Čengiç kao povijesna ličnost i fiktionalni literarni lik u književnim i povijesno-dokumentarnim vrelima“. (Trajik gövde: Edebi ve tarihi-belgesel kaynaklarda tarihi bir figür ve kurgusal edebi karakter olarak Gazi İsmail-aga Čengiç) *Godišnjak Bošnjačke kulture „Preporod“* 1:361-386. 2015.
- Dukić, Davor. Ivan Mažuranić's The Death of Smail-agaČengiç (1846): The Controversial Reception of an Epic Poem, *Narrative(s) in Conflicts*, Edited by Wolfgang Müller-Funk and Clemens Ruthner, Bibliographic information published by the Deutsche Nationalbibliothek, 2017.
- Dujmović Markusi, Dragica ve Rossetti-Bazdan Sandra. *Književni vremeplov 3 / Dujmović Markusi, Dragica* (Ed.). Zagreb: Profil: 50. 2009.
- Fališevac, Dunja. Život i djelo Ivana Mažuranića. (Ivan Mažuranić'in hayatı ve eserleri) *KOLO - Časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu*, 23(3), 165-185. 2014.
- Frangeš, İvo ve Živančević Milorad. *Sabrana djela Ivana Mažuranića: Smrt Smail-age Čengića*, Zagreb: Sveučilišna naklada Liber - Nakladni zavod Matice hrvatske, 1979.
- Gölen, Zafer. 1862 Karadağ Askeri Harekâtı ve Sonuçları, 2011, *BELLETON*, Sayı Ağustos Cilt 75 - Sayı 273, 2011.
- Hajdarpasic, Edin. Whose Bosnia? Nationalism and political imagination in the Balkans, 1840-1914. Cornell University Press. 2016. <https://doi.org/10.7591/cornell/9780801453717.003.0003>.
- Juričić, Dinka, Bekić-Vejzović, Majda Farkaš, Lidija Košutić-Brozović, Nevenka Skok, Šicel, Miroslav. *Hrvatski romantizam. Čitanka 3: Udžbenik za treći razred gimnazije*. (Lise 3 Edebiyat Ders Kitabı) Zagreb, Hrvatska: Školska knjiga. 2014.

³² Davor Dukić. Ivan Mažuranić's The Death of Smail-agaČengiç (1846): The Controversial Reception of an Epic Poem, *Narrative(s) in Conflicts*, Edited by Wolfgang Müller-Funk and Clemens Ruthner, Bibliographic information published by the Deutsche Nationalbibliothek, 2017, 33-38

- Kreševlaković Hamdi. *Çengiç beyleri Osmanlı devrinde Bosna-Hersek feodalizmi hakkında bir etüd*, ön sözü yazarı M. Tayyip Gökbilgin, Hırvatçadan tercüme eden ve biyografileri derleyen İsmail Eren, İstanbul. 1960.
- Kapetanić, Davor. Bibliografija prijevoda »Smrti Smail-age Čengića«. (İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü'nün Çevirilerinin Bibliyografyası) *KOLO - Časopis Matice hrvatske za književnost, umjetnost i kulturu*, 9-10, 536-543. 1965.
- Kuzmic, Tatiana. The Goldsmith's gold: The origins of Yugoslavism and the birth of the Croatian novel. In *Adulterous nations: Family politics and national anxiety in the European novel* (pp. 131–154). 2016. Northwestern University Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt22727pw.9>
- Mažuranić, Ivan. *Smrt Smail-age Čengića*. (İsmail Çengiç Ağa'nın Ölümü) I. Frangeš ve M. Živančević (Eds.). Zagreb: Sveučilišna naklada Liber - Nakladni zavod Matice hrvatske.1979.
- Moačanin, Nenad. "The Historical Fate of Croatia and Turco-Croatian Relations in the Past", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 16, no. 27 (May 1992).
- Nikčević, Milorad. *Demonski karakter lika Smail-age Čengića Ivana Mažuranića u istočnoevropskome i zapadnoevropskome kontekstu: komparativno sagledavanje // Međudržavni (Crna Gora i Hrvatska) i međunarodni projekt Dani Ivana Mažuranića (1814-1890) u Crnoj Gori*. Manifestation Programme & Abstract Book / Nikčević, Milorad (ur.). Cetinje, Novi Vinodolski, Osijek. s. 179-180. 2009.
- Protrka Štimec, Marina. "Pleasure and Pain: Corporeality in Ivan Mažuranić's Smail-age Čengiç's Death", Wien: Myth and Its Discontents Mythos und Ernüchterung. 2017.
- Şahingöz, Mehmet ve Bilalli, Shener. "Balkanlar'da eğitim kurumlarında okutulan tarih ders kitaplarında "Osmanlı-Türk" imajı, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14 /28, 2018, 163-182.
- Šišić, Ferdo. "Pogibija Smail-age Čengića." (İmail Çengiç Ağa'nın öldürülmesi) *Hrvatsko kolo*, IV: 164-181. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press. 1908.
- Temizer, Abidin. MAŽURANIĆ, Matija, Bosna'ya Bir Bakış Yahut Bir Hırvat Vatandaşının 1839–40 Yılları Arasında O Eyalette Kısa Bir Yolculuğu, (Osmanlı Dönemi Bosnasına Dair Bir Seyahatname), Yayına Hazırlayanlar: Ekrem Čaušević, Tatjana Paić-Vukić, Ayla Hafız Küçükusta, Bal-tam, Prizren 2011, 104 sayfa, *History Studies International Journal Of History*, Volume 5 Issue 2, A Tribute to Prof. Dr. Halil INALCIK p. 611-614, March, 2013.
- Tomasović, Mirko. Peti prijevod na francuski Mažuranićeva spjeva (Mažuranić'in eserinin Fransızcaya beşinci çevirisi). <https://www.matica.hr/vijenac/542%20-%20543/peti-prijevod-na-francuski-mazuraniceva-spjeva-23952/>. 2014.
- Živančević, Milorad. *Ivan Mažuranić*, Novi Sad: Matica srpska; Zagreb: Globus, 1988.